

С. В. Мартінек,

канд. філол. наук, доц.,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

доцент кафедри загального мовознавства

ОПОЗИЦІЯ СВІТЛИЙ–ТЕМНИЙ: ДО ПИТАННЯ ПРО УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ МОВНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено проблемі універсальності опозиції СВІТЛИЙ–ТЕМНИЙ та основним стратегіям її мовної концептуалізації. Встановлено, що способи її вербалізації можуть бути зумовлені як нейрофізіологічними властивостями людини, так і історією, культурою та довкіллям, у якому проживає певний етнос.

Ключові слова: семантичні універсалії, бінарна опозиція, базові кольори, втілення, концептуалізація.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Думку про універсальність протиставлення світла і темряви висловлювало багато дослідників. Так, К. Г. Юнг називав цю опозицію серед найяскравіших характеристик “хаотичного набору” зразків людської свідомості [10, с. 49]. Ф. Уілрайт відносив світло до архетипного класу символів, що мають однакове або подібне значення для більшості людей або навіть усього людства, причину чого він убачав у природній схожості фізичної та (переважно) психічної будови людини [8, с. 98]. У. Вайнрайх згадував цю опозицію у своєму переліку мовних універсалій: “світлий” vs. “темний”, “сухий” vs. “вологий”, “молодий” vs. “старий”, “живий” vs. “мертвий” тощо [див. 27, с. 151]. Проте універсальність цієї опозиції зазвичай постулюється без чіткого визначення, у чому саме вона полягає.

Аналіз досліджень проблеми. Б. Берлін і П. Кей у своїй класичній праці 1969 року, присвяченій дослідженню назв кольорів, стверджували, що всім мовам світу притаманна універсальна система основних категорій кольорів, яка розвивається в певному порядку [11, с. 4–5 та ін.]. На початку формування цієї системи весь колірний континуум розподіляється на дві категорії, які Б. Берлін і П. Кей не зовсім точно позначили як *black* і *white*, маючи на увазі *чорний* і всі темні кольори та *білий* і більшість світлих кольорів [див. 11, с. 17].

Власне цей опис першого етапу розвитку системи назв кольорів викликав найбільше зауважень у дослідників. Адже, відзначає А. Вежбицька, якщо слово можна використовувати для опису не лише чорних, але й коричневих, сірих і темно-синіх предметів, зрозуміло, що воно не означає 'чорний' [див. 2, с. 231]. Тому А. Вежбицька вважає, що модель, яку запропонували Б. Берлін і П. Кей, є спрощеною і призводить до поширення серед лінгвістів хибної думки: якщо у мові існує лише дві базові назви кольорів, це обов'язково назва білого і чорного [див. 2, с. 267].

У пізнішій праці, яку П. Кей написав у співавторстві з Ч. МакДеніелом [23], стверджується, що семантичні універсалиї в системі кольоропозначень зумовлені структурою та функціями зорової системи людини. Оскільки ці універсалиї становлять результат дії нейрофізіологічних процесів, вони утворюють підґрунтя універсальних патернів значення основних колірних термінів у всіх мовах, і тому принаймні в цьому випадку не мова визначає сприйняття (як стверджують прихильники «жорсткої» версії гіпотези лінгвістичного релятивізму), а сприйняття визначає мову [23, с. 610–611].

Із цією думкою А. Вежбицька також різко не погоджується: хоча колірне сприйняття, взагалі кажучи, є однаковим для всіх груп людей, мовна концептуалізація є різною в різних культурах, навіть незважаючи на вражаючі елементи схожості [див. 2, с. 238–239]. Мова відображає те, що відбувається не в мозку, а в нашій свідомості, яка формується під впливом культурного середовища, пише А. Вежбицька, а тому крайній універсалізм у вивченні мови і мислення так само необґрунтований і небезпечний, як і крайній релятивізм у вивченні культури [2, с. 238–239].

Інша ідея, яку запропонували П. Кей і Ч. МакДеніел, – це застосування теорії нечітких множин для моделювання структур окремих колірних категорій та експлікації відношень, що розвиваються між різними універсальними колірними категоріями в міру розвитку і розширення основного словника кольорів [23, с. 612]. На думку Дж. Лакоффа, застосування теорії нечітких множин дало їм змогу дійти висновків, неможливих при використанні лише нейрофізіологічного підходу, а саме надати інтуїтивно задовільне пояснення здатності базових категорій кольорів містити більше, ніж один центральний колір [4, с. 48–49].

Ця думка П. Кея і Ч. МакДеніела є особливо важливою для дослідження протиставлення *світлого* і *темного*, оскільки пояснює, як вони можуть охоплювати весь колірний континуум, що є доступним для зорового сприйняття людини. Прикладом такого розподілу слугують кольоропозначення в мові племені дані, де *mili* позначає чорний і всі холодні кольори, всі відтінки зеленого і синього, а *mola* – білий і всі теплі кольори, а також усі відтінки червоного, оранжевого, жовтого, рожевого та червоно-фіолетового [див. 18, с. 460; 19].

Щоправда К. Хейдер, фахівець у галузі візуальної антропології, описує систему кольоропозначень у мові дані дещо інакше. За його спостереженнями, крім основних назв кольорів мови дані, сполучуваність яких є практично необмеженою (а саме *mili*, що позначає темні або тьмяні кольори, і *modla*, яким називають кольори світлі або яскраві, включно з червоним), у цій мові можна виокремити ще декілька назв кольорів. Це, зокрема, слова *gut* 'біла чапля', яким називають також альбіносів, і *jagik* 'какаду', що може називати також білу глину. Найближчими до перетворення у повноцінні назви кольорів, на думку К. Хейдера, є слова *bima* або рідше уживане *tet*, які представники племені використовували для опису рудого кольору деяких свиней, гірського голуба та бороди самого дослідника [20, с. 175].

Проте в окремих випадках наявність протиставлення саме *темного* (макро-чорного) і *світлого* (макро-білого) викликає сумнів у дослідників. Зокрема, у мові марту-вангка, що

об'єднує декілька діалектів, поширених у Великій Піщаній пустелі на північному заході Австралії, протиставленими є кольори *maru-maru* 'макро-чорний' і *miji-miji* 'червоний' (*miji* означає 'кров') [16, с. 210]. С. Харгрейв згадує також кольоропозначення *tingapurru* 'темний', що є ад'єктивною формою від *tunga* 'ніч; темрява', яке дослідниця зафіксувала у спілкуванні лише з одним респондентом [16, с. 211].

Що ж стосується макро-білого, то респонденти навели низку назв кольорів: *karntawarra* 'жовтий, оранжевий, білий', *piily-piily* 'запорошений, ніби хтось є білим від пилу', *piirl-piirl* 'білий осад на дні соляного ставка', *warla* 'мінеральне озеро, солончак', *mirta-mirta* (від *mirta* 'сивий') та інші – усього понад десять різних кольоропозначень [16, с. 211]. Звідси С. Харгрейв робить висновок, що племена, які традиційно мешкають у пустелі, не виокремлюють білий колір як окрему рису природних феноменів, і тому білий не становить основного кольору в їхній мові [16, с. 212]. З іншого боку, дослідниця припускає, що запропоновані респондентам зразки кольорів не відповідали їхнім уявленням про основний макро-білий [16, с. 212]. Наприклад, у мові анбарра аборигенів Арнем-Ленду зафіксовано кольоропозначення *gungaltja* 'світлий, білий', значення якого додатково передбачає блиск або "анімацію", а також високий ступінь яскравості [22, с. 27].

Останній приклад демонструє залежність системи кольоропозначень, яка формується в певній лінгвокультурі, від довкілля. У зв'язку із цим доречно згадати зауваження А. Вежбицької щодо універсальної або майже універсальної ролі типових рис красовиду як фундаментального елемента референції при описі зорового сприйняття взагалі і кольорів зокрема [2, с. 233–234]. Використання назв прототипних референтів для найменування певних кольорів ґрунтується на «універсальній або майже універсальній» особливості мовної концептуалізації, пов'язаної з баченням, про яку згадує А. Вежбицька, – це важлива роль порівняння або, точніше, універсального поняття ПОДІБНОСТІ у передачі зорових відчуттів [2, с. 234].

Іншим важливим універсальним поняттям А. Вежбицька вважає бачення. Оскільки «всі мови мають слово для поняття БАЧИТИ, але не обов'язково мають слово для кольору», А. Вежбицька пропонує змістити фокус дослідження від «колірних універсалій» до «універсалій зорового сприйняття». Тобто дійсно універсальним, на її думку, можна вважати час, коли людина бачить (день), і час, коли людина не бачить (ніч), і ця універсальна, або майже універсальна, відмінність між ніччю (темним часом) і днем (світлим часом) пов'язана зі здатністю бачити. Тобто людина розрізняє, і це універсально, предмети, які виглядають світлими і блискучими, і ті, які виглядають темними і тьмяними; причому перше наводить на думку про «бачення при сонячному світлі, а друге – на думку про бачення в темряві» [2, с. 232].

Незважаючи на те, що здатність бачення дійсно є універсальною або майже універсальною, вибір дня як прототипного референта для *світлого* і ночі для *темного* виявляється не настільки універсальним. Недарма Б. Гейне застерігає від наївних спроб звести всю мовну складність до «когнітивної простоти», оскільки «між культурами існують значні відмінності в тому, як концептуалізується середовище та відбувається комунікація», а отже, пише він, «крім універсалістського погляду, існує також потреба у релятивістській перспективі» [21, с. 10–11].

Звернімося, наприклад, до мови племені піраха, представників унікальної культури мисливців-збирачів. Серед антропологів і лінгвістів точиться гаряча дискусія про те, чи існують у цій мові назви для кольорів (див. зокрема [12], де свою думку щодо цього питання у коментарях до статті висловили також Б. Берлін, А. Вежбицька, П. Кей та ін.). Приводом для дискусії стало твердження С. Шелдона, який працював місіонером серед піраха упродовж 1967-1976 років, про існування в їхній мові чотирьох

кольоропозначень: *biisai* ‘червоний’, *kopaiai* ‘чорний’, *koobiai* ‘білий’ і *xahoasai* ‘синій / зелений’ [див. про це 12, с. 627, а також 14, с. 256]. На думку Д. Еверетта, який також довго жив і працював серед піраха, ця мова не має слів для позначення кольорів, оскільки наведені приклади – це не морфологічно прості форми і навіть не слова, а по суті фрази [12, с. 627–628]. Ще один аргумент, який висуває Д. Еверетт, – це відсутність уживань назв кольорів у таких контекстах, як “я люблю червоний” або “я люблю червоні речі” [12, с. 628].

Однак Р. Швідер і Е. Бурн розглядали відмову від розгляду колірних категорій, що не відповідають формальному критерію монолексемності, як приклад «правила обмеження даних» [26, с. 160]. П. Кей, зі свого боку, вважає, що оскільки піраха регулярно використовують ці фрази для опису кольорів та відповідного колірною “простору”, їх можна вважати назвами кольорів [див. про це в 12, с. 636–637].

Розглянемо зафіксовані Д. Евереттом позначення *темного* і *світлого* в мові піраха. Це такі мовні одиниці, як *kopaiai* ‘темний’³, що об’єднує елементи *ko* ‘око’, *opaí* ‘неясне / непрозоре’, *ai* ‘бути’, і *koobiai* ‘світлий’, яке складається з елементів *ko* ‘око’, *obi* ‘ясне’, *ai* ‘бути’ [див. 14, с. 257], де, зокрема, елемент *ko* ‘око’ чітко експлікує зв’язок із зоровим сприйняттям. Форму *koobiai* піраха уживають для опису як світлошкірої людини, так і білих або прозорих предметів, а от форму *kopaiai* використовують лише для передачі кольору чорних або темних тварин, зокрема пантери, але не для опису ночі або темношкірої людини [14, с. 257]. Про темношкіру людину піраха кажуть *biioapai*; у працях різних років Д. Еверетт надає цьому виразу подібні, але нетотожні тлумачення: ‘blood is dirty’ - ‘кров брудна’ [13, с. 119] і ‘blood is opaque’ - ‘кров непрозора’ [14, с. 257]. Останній варіант перекладу дає підстави казати про опосередкований зв’язок зі зоровим сприйняттям. Темну ніч піраха описують поєднанням елементів *xooi* ‘довкілля / джунглі’, *tii* ‘екскремент’, *o* ‘стати’, *aa* ‘бути’, *ba* ‘залишатися’ [14, с. 257], де прототипним референтом темного кольору слугують екскременти.

Найімовірніше, кольоропозначення не виникають у мові та культурі як повністю готові та сформовані монолексемні утворення, і ті протоназви кольорів, які ми спостерігаємо в мовах дані, піраха тощо, є певним етапом їх формування. Такі приклади, коли назву предмета, що слугує прототипним референтом для певного кольору, починають використовувати як його позначення, можна знайти в різних мовах. І якщо внутрішня форма англійського кольоропозначення *green* ‘зелений’, яке походить від індоєвропейського кореня **ghre-* ‘рости’ (пор. іє. **ghros-* ‘молодий пагін, паросток’) [17], вже навряд чи усвідомлюється мовцями, то українські кольороназви *малиновий* ‘який має колір ягоди малини; темно-червоний’ [7 т. 4, с. 607] і *буряковий* ‘який має колір буряка; темно-червоний з синюватим відтінком’ [7 т. 1, с. 262] зберігають тісний зв’язок зі своїми прототипними референтами.

Матеріали та методика дослідження, його наукова новизна. Звернення до даних етимологічного словника, з одного боку, і словників сучасної української мови, з іншого, а також аналіз концептуалізації протиставлення СВІТЛИЙ–ТЕМНИЙ у свідомості носіїв сучасної української мови за результатами асоціативного експерименту надають змогу виявити різноманітні стратегії її вербалізації та верифікувати запропоновані дослідниками гіпотези.

³ Д. Еверетт пропонує для *kopaiai* переклад *black* ‘чорний’, а для *koobiai* - *white* ‘білий’ [див. Everett 2012: 257]. У приватному листі на запитання, чи можна вважати, що ці слова означають відповідно *dark* ‘темний’ і *light* ‘світлий’, Д. Еверетт відповів ствердно, тому уживаю коректніший, на мою думку, переклад цих слів (пор. вищезгаданий приклад уживання кольоропозначень *black* і *white* в праці Berlin, Kay, 1991 (1969): 17).

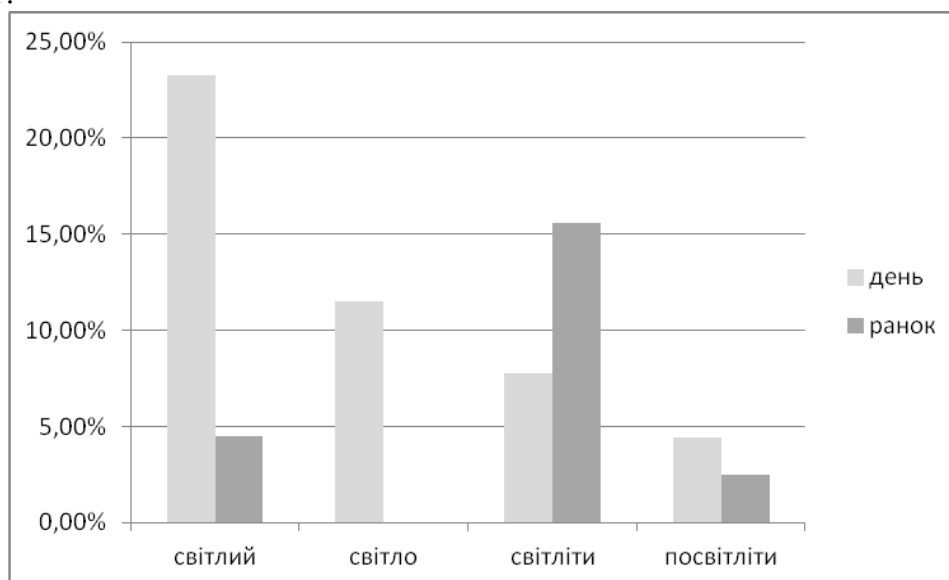
Результати дослідження. Етимологічні словники постачають нам свідчення питомих семантичних зв'язків між світлом і баченням у мовах індоєвропейської сім'ї. Так, слово *тьма* (псл. *тьма*), споріднене із дінд. *támah* 'морок', у перській мові має етимологічно пов'язаний відповідник *tām* 'хвороба очей, більмо', а в латинській – *temere* 'всліпу, без причини' тощо [див. детальніше 3 т. 5, с. 691]. Інший приклад етимологічно пов'язаних слів, що в різних мовах набули значень, пов'язаних або зі світлом – темрявою, або із зоровим сприйняттям, становлять українське *меркнути* 'згасати, темнішати' і болгарське *мръквам* 'смеркатися', що є спорідненими з литовським *mérketi* 'жмурити, закривати (очі)' [див. 3 т. 3, с. 443]. Українське слово *моргати* та польське *mrugać* є етимологічно пов'язаними з давньоісландським *myrkr* 'темний', литовським *mirgėti* 'миготіти' і вже згадуваним *mérketi* 'жмурити (очі)' тощо, які походять від іє. **mer-* (**merk*) 'блимати, блищати' [див. детальніше 3 т. 3, с. 512]. Англійське *turk* 'морок, темрява' Д. Харпер виводить із давньоскандинавського *myrkr* 'темрява', пов'язаного з прагерманським **merkwjo-*; спорідненого зі старослов'янським *мракъ*, що також походить від іє. **mer-* (**merk*) 'блимати, блищати'; від цього ж кореня походять застаріле англійське *morn* і його сучасний синонім *morning* 'ранок' [див. 17].

У словниках сучасної української мови також знаходимо підтвердження зв'язку між днем, світлом і баченням. Це, наприклад, такі слова, як *світанок* – 'пора доби перед сходом сонця, коли починає розвиднятися; початок ранку' та ін. [7 т. 9, с. 88] або *розвиднятися* – 'наставати, наближатися (про світанок); світати'; 'розсіюватися, зникати (про темряву)'; 'ставати світлішим, яснішим, краще видимим' тощо [7 т. 8, с. 630]. З іншого боку, у СУМі для слова *темний* зафіксовано значення 'сліпий, незрячий' з помітою *розм.* [7 т. 10, с. 67]. Фразеологізми *хоч око (очі) виколи* (рідко *вибий, вийми, вибери*), зі словами *темно, темрява, темінь* і т. ін. уживаються в значенні 'зовсім нічого не видно' [9 т. 1, с. 92]. Слова *світлий* і *ясний* уживаються як узвичаєні епітети до слова *день* [1, с. 96], а *сліпа* і *темна* – як епітети до слова *ніч* [1, с. 224–225]. І таких прикладів вербалізації концептуального зв'язку бачення, дня і світла, з одного боку, і темряви, ночі та відсутності або ускладнення зорового сприйняття в системі української мови можна знайти чимало.

Результати АЕ також підтверджують актуальність зв'язку між світлом і баченням для сучасних носіїв української мови, незважаючи на відносно невелику кількість реакцій, що його експлікують. Зокрема, безпосередній зв'язок світла і бачення виявляють реакції: укр. **світло** – *видно, зір* – по 0.5 %; **світліти** – *розвиднятися* 1.5 %, *на очах* 1 %, *видніти, очі* – по 0.5 % [5, т. 1, с. 280]; **посвітліти** – *на очах, о... прозрів, очі* – по 0.5 % [5, т. 1, с. 248]. Занадто яскраве світло може спричиняти неприємні відчуття і перешкоджати баченню: **світло** – *біль в очах, разюче* – по 0.5 % [5, т. 1, с. 280].

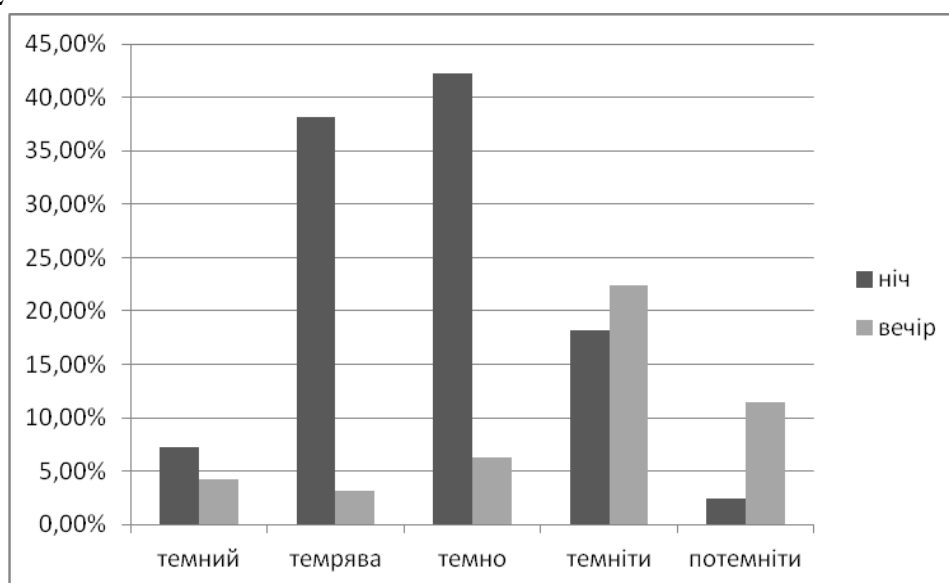
З іншого боку, отримані реакції експлікують зв'язок між світлом і днем, а також прототипним джерелом світла – сонцем: **світло** – *день* 9 %, *денне* 2 %; *вдень* 0.5 % і *сонце* 13.5 %, *сонця* 1 %, *сонячне* 0.5 %; **світлий** – *день* 23.3 %, *ранок* 4.5 % і *сонце* 1.5 %, *сонячний, як сонце* 0.5 %; **світліти** – *ранок* 11.7 %, *день* 7.8 %; *світанок* 3.9 %; *сонце* 5.8 % [5, т. 1, с. 280]; **посвітліти** – *день* 3.9 %, *ранок* 1.5 %, *вранці, про день, світати* тощо – по 0.5 % і *сонце* 3.9 %, *від сонця* 0.5 % [5, т. 1, с. 248] (див. табл. 1).

Табл. 1.

Темний своєю чергою асоціюється з органами зорового сприйняття, а також його ускладненням або неможливістю, наприклад: **темніти** – в очах 7.1 %, на очах 1.4 %, очі 0.5 % [5, т. 1, с. 315–316]; **потемніти** – в очах 4 %; в очах, очі – по 1.5 %, запаморочилося в очах, осліпнути – по 0.5 % [5, т. 1, с. 251]; **темно** – не видно 1 %, видно, нічого не видно – по 0.5 %; **темрява** – непроглядна 1.9 %; не бачу, нічого не видно, хоч в око стрель – по 0.5 % [5, т. 1, с. 315–316]. Реакції респондентів експлікують також зв'язок між темрявою і ніччю, вечером і, рідше, ранком: **темний** – ніч 5.7 %, вечір 4.2 %, нічка, як ніч, як нічка – по 0.5 %; **темніти** – ніч 17.3 %, вечір 12.6 %, ввечері 3.7 %, сутінки 1.9 %, вечером 1.4 %, вночі, смеркати – по 0.9 %, вечоріти, звечора – по 0.5 % [5, т. 1, с. 315–316]; **потемніти** – ніч 1.9 %, вечір 4.5 %, сутінки 3 %, ввечері 2 %, вечером, вночі, звечоріти, смеркати, смеркається – по 0.5 % [5, т. 1, с. 251]; **темно** – ніч 30.1 %, вночі 10.7 %; вечір 2.9 %; ввечері 1.9 %, ранок, уночі – по 1 %; зранку; ніччю – по 0.5 %; **темрява** – ніч 36.8 %; вечір 1.4 %; ночі, сутінки, сутінь – по 0.9 %, нічна 0.5 % [5, т. 1, с. 315–316] (див. табл. 2).

Табл. 2

Зауважимо, що дієслівні стимули, які вербалізують опозицію СВІТЛИЙ–ТЕМНИЙ, порівняно частіше викликають реакції на позначення ранку або вечора, мабуть, через те, що носії мови сприймають цю ситуацію як динамічну, що відповідає

частиномовному значенню дієслова як такого. Решта стимулів, що вербалізують згадану опозицію іншими частинами мови, викликають більше реакцій на позначення, відповідно, дня або ночі, коли освітлення є відносно статичним (див. табл. 1 і 2 вище).

Недарма Р. МакЛорі зазначав, що категоризація – це пластичний процес, який допускає значну свободу в межах неврологічних можливостей людини [див. 24; 25]. А. Глаз і К. Аллан вбачають у його теорії побудови перспектив⁴ спробу примирення універсалізму та релятивізму: універсальні, але пластичні здібності людини до категоризації уможливають виникнення різноманітних категорій [15, с. 152].

Висновки. Отже, спостерігаємо дві основні стратегії найменування кольорів, що можуть реалізуватися в різних мовах. Перша безпосередньо пов'язана з втіленням, оскільки має за основу здатність людини до зорового сприйняття, і тому є універсальною або майже універсальною. Друга ґрунтується на універсальному когнітивному механізмі порівняння, встановлення схожості, проте реалізація цього способу найменування кольорів є мовно і культурно специфічною, оскільки залежить від характерних для певної культури прототипних референтів і / або середовища (довкілля). Тому, з одного боку, категоризація кольорів у різних мовах і культурах не є однаковою, з іншого, – вона не є абсолютно довільною. Аналіз засобів вербалізації опозиції СВІТЛИЙ–ТЕМНИЙ в українській мові та результати асоціативного експерименту підтверджують важливість зв'язку її мовної концептуалізації як із середовищем, так і з особливостями зорового сприйняття людини.

Перспективи дослідження. Вивчення опозиції СВІТЛИЙ–ТЕМНИЙ має відповісти не лише на питання щодо її універсальності, але й встановити, як у різних мовах проявляється її зумовленість нейрофізіологічними властивостями людини і / або історією, культурою та довкіллям, у якому проживає певний етнос. Зв'язок цієї опозиції зі зоровим сприйняттям своєю чергою підводить нас до питання про метафоричне уживання слів на позначення СВІТЛОГО і ТЕМНОГО. З іншого боку, зв'язок опозиції СВІТЛОГО і ТЕМНОГО з довкіллям унаочнює дію механізму встановлення подібності, коли схожість із відповідними прототипними референтами утворює підґрунтя для її мовної концептуалізації. І нарешті, звернення до культурно-історичних традицій допоможе встановити, як формувалися взаємозв'язки між СВІТЛИМ і ТЕМНИМ та іншими парними протиставленнями у різних лінгвокультурах.

Література

1. Бирик С. П., Єрмоленко С. Я., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови / Ін-т укр. мови НАН України, Укр. наук.-вироб. центр “Рідна мова”. Київ : Довіра, 1998. 430 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / перевод М. А. Кронгауз. Москва : Русские словари, 1996. 412 с.
3. Етимологічний словник української мови: У 7 тт. / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982.
4. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 792 с.

⁴ Для відображення динамічного характеру запропонованих моделей при перекладі англійської назви цієї теорії (vantage theory) українською мовою С. І. Потапенко додає елемент “побудова”, який указує, що “окремі категоріальні перспективи не є застиглими, а формуються у процесі впорядкування сприйнятих стимулів” [6, с. 156].

5. *Мартінек С.* Український асоціативний словник: У 2 т. / Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007.
6. *Потапенко С. І.* Рецензія на Glaz A. *Extended Vantage Theory in Linguistic Application: The Case of the English Articles.* Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 2012. 295 p. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія.* 2013. Т. 16 (1). С. 156-158.
7. *Словник української мови : в 11 тт.* / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
8. *Уилрайт Ф.* Метифора и реальность. *Теория метафоры* / ред. Н. Д. Арутюнова., М. А. Журина. Москва : Прогресс, 1990. С. 82–109.
9. *Фразеологічний словник української мови:* У 2 кн. / Редкол. : Л. С. Паламарчук (голова) та ін. ; уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова Думка, 1993. 984 с.
10. *Юнг К. Г.* О природе психе. Москва : Рефл бук : Ваклер, 2002. 414 с.
11. *Berlin B., Kay P.* Basic Color Terms: Their Universality and Evolution. University of California Press, 1991. 196 p.
12. *Everett D.* Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Pirahã: Another Look at the Design Features of Human Language. *Current Anthropology.* 2005. Vol. 46 (4). P. 621–646.
13. *Everett D.* Don't Sleep, There are Snakes : Life and Language in the Amazonian Jungle. Profile Books, 2010. 327 p.
14. *Everett D.* Language : The Cultural Tool. Profile Books, 2012. 320 p.
15. *Glaz A., Keith A.* Vantage Theory: developments and extensions : Introduction. *Language Sciences.* 2010. Vol. 32 (2). P. 151–157.
16. *Hargrave S.* A report on colour term research in five Aboriginal languages. *Work Papers of SIL-AAB Series B.* Darwin : Summer Institute of Linguistics Australian Aborigines Branch, 1982. Vol. 8. P. 201–226.
17. *Harper D.* Online Etymology Dictionary. Ohio University, 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.etymonline.com/>
18. *Heider (Rosch) E.* Probabilities, sampling and the ethnographic method: The case of Dani colour names. *Man.* 1972a. Vol. 7(3). P. 448–466.
19. *Heider (Rosch) E.* Universals in color naming and memory. *Journal of Experimental Psychology.* 1972b. Vol. 93(1). P. 10–20.
20. *Heider K. G.* The Dugum Dani : A Papuan Culture in the Highlands of West New Guinea. New York : Viking Fund, 1970. 334 p.
21. *Heine B.* Cognitive Foundations of Grammar. Oxford University Press, 1997. 200 p.
22. *Jones R., Meehan B.* Anbarra Conept of Colour. *Australian Aboriginal Concepts* / I.R. Hiatt, ed. Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies, 1978. P. 20–39.
23. *Kay P., McDaniel Ch.* The Linguistic Significance of the Meanings of Basic Color Terms. *Language.* 1978. Vol. 54 (3). P. 610–646.
24. *MacLaury R. E.* Color and Cognition in Mesoamerica: Constructing Categories as Vantages. University of Texas Press, 1997. 616 p.
25. *MacLaury R. E.* Linguistic relativity and the plasticity of categorization: universalism in a new key. *Explorations in Linguistic Relativity* / M. Pütz, M. Verspoor, eds. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 2000. P. 251–293.
26. *Shweder R. A., Bourne E. J.* Does the concept of the person vary cross-culturally? *Culture theory: Essays on mind, self and emotion* / R. A. Shweder, R. A. LeVine, eds. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. P. 158–199.

27. Weinreich U. On the Semantic Structure of Language. *Universals of Human Language* / Greenberg J. H., ed. Cambridge, Mass: MIT Press, 1963. P. 114–171.

References

1. Bybyk, S. P., Yermolenko, S. Ya., Pustovit, L. O. (1998), *Dictionary of epithets of the Ukrainian language* [Slovnyk epitetiv ukrainskoi movy], In-t ukr. movy NAN Ukrainy, Ukr. nauk.-vyrob. tsentr “Ridna mova”, Dovira, Kyiv, 430 p.
2. Wierzbicka, A. (1996), *Language. Culture. Cognition* [Yazyk. Kul'tura. Poznanie], perevod M. A. Krongauz, Russkie slovari, Moskva, 412 p.
3. *Ethiological Dictionary of the Ukrainian Language: In 7 vols.* [Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy: U 7 tt.], AN URSR, Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni, Hol. red. O. S. Melnychuk, Naukova dumka, Kyiv, 1982.
4. Lakoff, G. (2004), *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind* [Zhenshchiny, ogon' i opasnye veshchi: Chto kategorii yazyka govoryat nam o myshlenii], Yazyki slavyanskoy kul'tury, Moskva, 792 p.
5. Martinek, S. (2007), *Ukrainian associative thesaurus: In 2 vol.* [Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk: U 2 t.], Vydavnychy tsentr LNU imeni Ivana Franka, Lviv.
6. Potapenko, S. I. (2013), *Review on Glaz A. Extended Vantage Theory in Linguistic Application: The Case of the English Articles. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 2012. 295 p.* [Retsenziiia na Glaz A. Extended Vantage Theory in Linguistic Application: The Case of the English Articles. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 2012. 295 p.], Visnyk KNLU, Seriiia Filolohiia, T. 16 (1), P. 156–158.
7. *Dictionary of the Ukrainian language: In 11 vol.* [Slovnyk ukrainskoi movy: V 11 tt.] / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. Naukova dumka, Kyiv, 1970–1980.
8. Wheelwright, P. (1990). *Metaphor and reality* [Metofora i real'nost'], Teoriya metafory / red. N. D. Arutyunova., M. A. Zhurinskaya. Progress, Moskva, P. 82–109.
9. *Phraseological dictionary of the Ukrainian language: In 2 vols.* [Frazelohichniy slovnyk ukrainskoi movy: U 2 kn.] / Redkol.: L.S. Palamarchuk (holova) ta in. ; uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv : Naukova Dumka, 1993. 984 s.
10. Jung, C.G. (2002), *On the Nature of the Psyche* [O prirode Psikhe], Refl book : Vakler, Moskva, 414 p.
11. Berlin B., Kay P. Basic Color Terms: Their Universality and Evolution. University of California Press, 1991. 196 p.
12. Everett D. Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Pirahã: Another Look at the Design Features of Human Language. *Current Anthropology*. 2005. Vol. 46 (4). P. 621–646.
13. Everett D. Don't Sleep, There are Snakes: Life and Language in the Amazonian Jungle. Profile Books, 2010. 327 p.
14. Everett D. Language: The Cultural Tool. Profile Books, 2012. 320 p.
15. Glaz A., Keith A. Vantage Theory: developments and extensions: Introduction. *Language Sciences*. 2010. Vol. 32 (2). P. 151–157.
16. Hargrave S. A report on colour term research in five Aboriginal languages. *Work Papers of SIL-AAB Series B*. Darwin: Summer Institute of Linguistics Australian Aborigines Branch, 1982. Vol. 8. P. 201–226.
17. Harper D. Online Etymology Dictionary. Ohio University. 2003. [Elektronic resource]. Access mode : <https://www.etymonline.com/>

18. Heider (Rosch) E. Probabilities, sampling and the ethnographic method: The case of Dani colour names. *Man*. 1972a. Vol. 7(3). P. 448–466.
19. Heider (Rosch) E. Universals in color naming and memory. *Journal of Experimental Psychology*. 1972b. Vol. 93(1). P. 10–20.
20. Heider K. G. The Dugum Dani: A Papuan Culture in the Highlands of West New Guinea. New York: Viking Fund, 1970. 334 p.
21. Heine B. Cognitive Foundations of Grammar. Oxford University Press, 1997. 200 p.
22. Jones R., Meehan B. Anbarra Concept of Colour. *Australian Aboriginal Concepts* / I. R. Hiatt, ed. Canberra : Australian Institute of Aboriginal Studies, 1978. P. 20–39.
23. Kay P., McDaniel Ch. The Linguistic Significance of the Meanings of Basic Color Terms. *Language*. 1978. Vol. 54 (3). P. 610–646.
24. MacLaury R. E. Color and Cognition in Mesoamerica: Constructing Categories as Vantages. University of Texas Press, 1997. 616 p.
25. MacLaury R. E. Linguistic relativity and the plasticity of categorization: universalism in a new key. *Explorations in Linguistic Relativity* / M. Pütz, M. Verspoor, eds. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 2000. P. 251–293.
26. Shweder R. A., Bourne E. J. Does the concept of the person vary cross-culturally? *Culture theory: Essays on mind, self and emotion* / R. A. Shweder, R. A. LeVine, eds. Cambridge : Cambridge University Press, 1984. P. 158–199.
27. Weinreich U. On the Semantic Structure of Language. *Universals of Human Language* / Greenberg J. H., ed. Cambridge, Mass : MIT Press, 1963. P. 114–171.

С. В. Мартинек,

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра общего языкознания*

ОППОЗИЦИЯ СВЕТЛЫЙ–ТЕМНЫЙ: К ВОПРОСУ ОБ УНИВЕРСАЛЬНОСТИ ЯЗЫКОВОЙ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ

Статья посвящена проблеме универсальности оппозиции СВЕТЛЫЙ–ТЕМНЫЙ и основным стратегиям ее языковой концептуализации. Установлено, что способы ее вербализации могут быть обусловлены как нейрофизиологическими свойствами человека, так и историей, культурой и окружающей средой, в котором проживает определенный этнос.

Ключевые слова: семантические универсалии, бинарная оппозиция, базовые цвета, воплощение, концептуализация.

S. V. Martinek,

*Lviv National University of Ivan Franko,
Department of General Linguistics*

THE OPPOSITION OF LIGHT AND DARK: TO THE ISSUE ON THE UNIVERSALITY OF LINGUISTIC CONCEPTUALIZATION

Cognitive Linguistics, which explores the forms of knowledge representation and cognitive mechanisms via their language manifestation, enables a new approach to the study of binary oppositions. Despite the large number of studies devoted to the opposition of LIGHT–DARK a lot of issues are still unexplored. Many researchers have spoken of the

universal nature of contrasting light and darkness. However, the universality of this opposition is usually postulated without clear definition of what it means.

The analysis is based both on the data of the etymological and comprehensive dictionaries of the Ukrainian language, as well as on the results of the associative experiment incorporating Ukrainian speakers.

The etymological dictionaries provide us with evidences of the tight semantic interrelation between the oppositions DAY–NIGHT, LIGHT–DARK, and vision in the languages of the Indo-European family. In the dictionaries of the modern Ukrainian language, we also find the confirmation of the above-mentioned connections.

Moreover, the results of the associative experiment also confirm the relevance of these links for present Ukrainian speakers. As for LIGHT, the obtained responses clearly show the significance of the associations between *light* and *day* and the prototype source of light, i.e. *the sun*. The DARK, in turn, is associated with the organs of vision and complications or impossibility for visual perception. The responses also bring out the connection between darkness and *night*, *evening*, and, less often, *morning*.

Thus, there are two main strategies for naming colours that can be implemented in different languages. The first strategy is directly related to the ability of visual perception, and therefore is universal or almost universal. The second one is based on the universal cognitive mechanism of comparison, the establishment of similarity, but the resulting ways of nomination strategy are linguistically and culturally specific, since they depend on chosen prototypical referents and / or environment typical for a particular culture.

Key words: semantic universals, binary opposition, basic colours, embodiment, conceptualization.